

Hunok Svájcban és egy lépéstévesztés

Kunszabó Ferencnek a Kortárs novemberi számában megjelent útirajzához Radó György már hozzászólt. Élvezettel olvastam az imponáló, akár szakembernek is dicséretére való kiegészítéseket. Nekem is lenne néhány megjegyzésem Kunszabó írásához, de sokkal kevésbé a svájci hunok kérdéséhez, mint inkább a szerzőnek a magyar nyelv eredetét bogozó nyelveszeti kutatásokhoz fűzött megállapításaihoz. Szeretném idekapcsolni Kunszabónak a Forrás ugyancsak tavaly novemberi számában megjelent, *Töprengés egy idült lépéstévesztésről* című írását is, mivel a két cikk több megállapítása közös.

A svájci hunokról tehát nem sok mondanivalóm van, mivel a hunokról én is jóformán csak annyit tudok, amennyit a kutatóik, azaz nagyon, nagyon keveset. Három hun szó maradt ránk, s vagy hús személynév. A kísérletek, amelyek valamilyen más nyelvvel próbálják őket kapcsolatba hozni, nem jártak sikerrel. Bennünket, magyarokat a hozzánk került hun mondák fűznek egy szállal erősebben a hunokhoz, mint a Kárpát-medence többi népét.

Abban, hogy egy nem indoeurópai népesség nyomaira bukkannak Svájcban vagy Németországban, nincs semmi különös, hiszen az indoeurópaiak előtt ismeretlen nyelvek szárait beszélték Európában, de semmi nyoma, hogy ezek a magyarral rokon nyelvek lettek volna. Azzal, hogy egy svájci francia nyelvjárásban nincsenek orrhangú magánhangzók, édeskeveset lehet kezdeni. Az én anyanyelvjárásomban (sárréti) vannak ilyenek, de semmi közünk a franciákhoz.

Kunszabónál valahogy egy nevezőre kerül a hun, a kun és a magyar. Ezt nyilván ő se gondolja komolyan, csak nem veszi észre.

Miért lennének rokonok az *ubierek* és az *obi-ugorok*, amikor ez utóbbi csupán egy alig százéves, tudósok gyártotta mesterséges szó, melyet a vogulok és osztjákok nem is ismernek.

Azt írja Kunszabó, hogy Észak-Svájcban és Délnyugat-Bajorországban gyakori családnév a Huun, Khun, a Kisch és a Jokisch. Az első kettőnek a hunokhoz és a kunokhoz aligha lehet köze, hiszen a németek nem így hívják őket (Hunne, illetve Kumane). A Kisch, amennyiben magyar, akkor a XVI. századnál nem régebbi, hiszen az effajta családnevek kialakulása erre az időre esik. Jókis nevű honfitársammal eddig nem találkoztam, de ha van ilyen név, ugyanaz érvényes rá, mint az előzőre. Ha a XVI. században vagy később tömegesen kerültek magyarok erre a vidékre, annak írásos nyoma kell, vagy kellene, hogy legyen.

A cikkben felsorolt helynevek még magyar helyesírással se mondanak számomra semmit, mivel jól tudom, hogy ilyen módszerrel a Tűzföldtől Tasmaniáig mindenütt lehet a magyarhoz (de bármely más népéhez is) hasonló helyneveket találni, mint ahogy szavakat is.

Az, hogy valahol előkerül néhány pentaton dallam, szintén nem ad okot messzemenő következtetésekre, hiszen az ír népzene is pentaton, de se nekünk, se a kunoknak nem rokonai az írek (a kérdés a pentatónia rengeteg változatán belül dől el).

De erről talán sok is ennyi. Világért sem mondom azt, hogy eleve el kell zárkózunk ezeknek a kérdéseknek a vizsgálatától. Lám, ráakadtunk a magyarabokra, s hasonló eset a jövőben is előfordulhat, de amint én látom, eddig itt csak meddő kőzet került elő. Ahhoz, hogy komolyan vegyük a dolgot, meg kell csillannia legalább egy szemernyi értékes fémnek.

Amit azonban Kunszabó a cikke végén ír, az már elevenbe vág, s erre részletesebben szeretnék kitérni. Ezt olvassuk nála: „A múltban például ... a bécsi Habsburgok adminisztrációja mindig igyekezett a magyar őstörténet-kutatást benntartani a finnugrisztika medrében, hogy – más módszerek mellett ezzel is csökkentse a nemzet öntudatát, önbizalmát, melyet mindig veszélyesnek tartott a birodalom egységére, erejére.”

Nem kételkedem az osztrák adminisztráció rosszindulatában, de az, amit itt Kunszabó ír róla, az egy régi babona, amelyről már azt hittem, hogy rég kiveszett nálunk. A háború utáni évtizedekből származó írásban Kunszabónál olvasom először. Igaz, a nyugati emigráns, úgynevezett „suméros” kiadványokban nemegyszer találkoztam vele több képtelen hamisítással megtoldva.

Vegyük sorra az érveket és bizonyítékokat.*

Mikor igyekezett az osztrák adminisztráció terjeszteni a finnugor tanokat?

Az 1840-es években éppen a reformkori hazafias felbuzdulás ad lökést a finnugor kutatások megindulásához. Hadd idézzek néhány sort a Toldy Ferenc és Jerney János aláírásával közölt, Reguly szibériai útját támogató akadémiai bizottsági jelentésből: „Ha ez érdek egyelőre még csak magyar érdek, de hogy az, mihelyt a nyomozások várt siker által koronázva lesznek, az egyetemes históriáé s így a világé lesznek, tagadni nem lehet. És hol van tárgy, Tek. Társaság, akár a történeteket, akár az összes nyelvtudományt véve, melly inkább nézne a magyar Academiára, mint éppen ez? mellynek felvilágosítását inkább várja tőlünk a haza, várja a tudós világ, mint éppen ez? Nekünk nincsenek tengereink, 's tengeren túli gyarmataink, mellyekre tudományos expedíciókat küldhessünk, 's az egyetemes tudományosság körét tágíthassuk; nincs sem éjszaki, sem déli földszarkunk, melly körül felfedezőinket utaztassuk, hogy bámulásra és tiszteletre bírjuk a népeket irántunk. Eredetünk és nyelvrokainak azon sarok, melly körül tehetünk és csak mi tehetünk felfedezéseket, 's ha mindent nem akarunk idegenektől várni – 's siker nélkül várni – tennünk *kell* is.”

Így ír 1842-ben az említett akadémiai bizottság, s Reguly meg is kapja a kért anyagi támogatást a vogulok és osztyákok nyelvének kutatására. Fő támogatói Toldy Ferenc és Széchenyi István (osztrák bérencek lettek volna?).

Bugát Pál akadémiai tag elsőként szorgalmazza 1846-ban finn tanszék felállítását a pesti egyetemen. Bécsben 1974-ben létesült finnugor tanszék. Ha az osztrákok annyira szorgalmazták a finnugrisztikát, miért nincs náluk ennek semmi nyoma?

A pesti egyetem az 1863/64. tanévben Toldy Ferenc dékánága idején fordult a Helytartósági Tanácshoz finnugor tanszék létesítése ügyében. Az osztrák kormányt képviselő Helytartósági Tanács a kérést elutasította. Érthetetlen, ha mindig ezt támogatta, miért utasította el?

Téves tehát Kunszabó Forrás-beli cikkének következő állítása is: „Eléggé köztudott, hogy a sovén szláv Miklosits (helyesen: Miklosich), a bécsi egyetem szlavisztika tanára miként jut ahhoz, hogy magyar nyelvészeti munkákban mindmáig elég sűrű hivatkozási

* Hadd ne idézzem itt forrásaim könyvészeti lelőhelyeit azzal a megjegyzéssel, hogy szükség esetén a szerkesztőség vagy bárki rendelkezésére tudom őket bocsájtani.

alany: az önkényuralom idején küldik Pestre, »ellenőrizni, helyes mederbe terelni a Magyar Tudós Társaság működését«. És többek közt ez az úr erőlteti a magyar nyelv kutatás *kizárólag* finnugor irányba terelését, egyúttal pedig be is dolgozik nekünk: több száz szavunkra bizonyítja rá a szláv eredetet.”

Én nem kétlem, hogy Miklosich sovinszta volt, de azok a szavaink, amelyekre „rábizonyítja” a szláv eredetet, valóban szlávok, sőt jóval több az, mint amennyit Miklosichnál találunk, mivel ez a munkája elég felületes. Miklosich kétszer annyi román szóra bizonyítja rá, hogy szláv, bukaresti diákéveim alatt mégse hallottam egyik professzorom szájából se kárhoztatást ezért. Mi joggal róhatjuk fel egy szlavistának, hogy szlavisztikával foglalkozik? Van-e Kunszabó Ferenc kezében bizonyíték, hogy joggal állíthassa Miklosichról, amit állít? Az „elégé köztudott” nem tekinthető annak.

„Ismerjük azt is – írja Kunszabó –, hogy 1867 után a budapesti kultuskormányzat, bécsi intenciókra, állandóan és éberem őrökdi a finnugrisztika hegemoniáján, direktívákkal is, de szintúgy az anyagi eszközök elosztásával, a kinevezésekkel és előléptetésekkel.”

A tények ellene szólnak ennek az állításnak. Ha ennyire őrökdi a finnugor hegemonián, akkor miért létesítenek a pesti egyetemen 1870-ben turkológiai tanszéket, s finnugort csak két évvel később, s miért küldi az akadémia Bálint Gábort 1871-ben a kazányi tatárokhoz, s adja ki néhány év alatt a gyűjtését, míg finnugor nyelvész, Halász Ignác csak 1884-ben jut el a lappokhoz. S maga az altáji összehasonlító nyelvészeti tanszék (ez volt az 1872-ben létesített finnugor tanszék neve) sem őrökdi a hegemonián. Budenz József, az első tanszékvezető csuvaszt, jakutot, mongolt és mandzsut is tanított.

Kunszabó szerint nekünk a lappokat egy osztrák katonatiszt találta meg. Ezt meg honnan veszi? Sajnovics János, aki tudtommal ezt tette, tordasi földbirtokos családból származó jezsuita pap volt.

Dohogva olvasom, hogy Kunszabó sohasem értette, miért finnugor eredetű *név* szavunk, mikor ez a szó a németben *Name*, az angolban *name*, a franciában *nom* stb., s milyen elvek segítségével lehet eldönteni, hogy a manysi *näm* finnugor összó, míg a perzsa *nam* indoiráni.

Ha ezt nem értette, meg kellett volna kérdeznie diákkorában a padtársától vagy a tanártól. A magyarban csak finnugor eredetű szavakban találunk *m > v* hangváltozásra példát, s az előlképzett magánhangzó is a rokonnyelvi megfelelőkhöz közelíti a magyart. A manysi *näm* is ez utóbbi kritérium alapján finnugor és nem iráni. A törvény nem tudásáért nem a tudomány a felelős. Egyébként több mint száz éve már, hogy a finnugor és az indoeurópai nyelvcsalád ősi kapcsolatai egyik bizonyítékaként emlegetik ezeket a szavakat.

A továbbiakban ezt írja Kunszabó Ferenc: „Ideztova két évszázada létezik magyar nyelvtudomány, s lassan másfél évszázada bázis a finnugrisztika, közben pedig a feltételezett uráli őshazából hozott, s kezdetben túlnyomónak becsült finnugor összavak száma – lásd a hetvenes években folyamatosan kiadott Szófejtő Szótárt – tíz százalék alá csökkent. Azaz nem előre, hanem hátra haladunk?”

Az az érzésem, Kunszabó Ferenc súlyos tévedés áldozata. Itt nyilván *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárára* gondol, amely 1967–1976-ig jelent meg. Finnugor eredetű szavaink számát nemcsak régen, ma is túlnyomónak tartjuk. Utoljára Tolnai Vilmos végzett nagy anyagon statisztikai vizsgálatokat a magyar szókészlet eredetét illetően. Ő arra az eredményre jutott, hogy a magyar szókészlet 65 %-a eredeti szó, 10 %-a szláv, 8,5 %-a török, 7,5 %-a német stb.

Tolnai adatai 1924-ben jelentek meg. Azóta bizony sok etimológia elavult, de az

utóbbi évtizedek nagy etimológiai szótári munkálatai során számos újra derült fény, úgy-hogy Tolnai vizsgálatai megközelítőleg ma is érvényesek. Honnan hát akkor ez a 10 % alatti eredmény? Vagy Kunszabó Ferenc vagy valaki más összekeverte a szó és a szócikk fogalmát. Az nagyon valószínű, hogy az említett szótárban a finnugor eredetű szavakat tárgyaló szócikkek száma 10 % alatt van. Igenám, de tessék csak megnézni, az *él* szót tárgyaló szócikkben 25 származékszót találunk, a *tud* alatt 26-ot, az *szik* alatt 16-ot, a *gipsz* alatt azonban csak egyet (*gipszel*), a *július* pedig magában áll. Szócikkek alapján tehát nem lehet ítéletet mondani a magyar szókészlet finnugor elemeinek számáról. De menjünk csak tovább. Tolnai idézett statisztikája úgy vizsgálja a szavakat, ahogyan a szótárban találjuk őket, tehát az *él* ugyanúgy egy szó, mint a *jerke*. A szótár mesterséges elvonatkoztatás, nem tükrözi, milyen súllyal szerepel egy-egy szó mindennapi beszédünkben vagy írásunkban. Megvizsgáltam Kunszabó Ferenc *Hunok Svájcban?* című cikkének első 500 szavát (nem vettem figyelembe a földrajzi és a személyneveket; az összetett szavak minden komponense külön szónak számít, tehát a fecskéfészek két szó).

Az eredmény a következő: finnugor eredetű szó 333 esetben fordul elő a szövegben (66,5 %), belső keletkezésű (ilyenek a szövegben a *bolyong*, *csend* stb.) 12 esetben. A két kategória összege 345, tehát az úgynevezett eredeti szavak aránya 69 %; 17 % a kölcsön-szavaké, s 14 % az ismeretlen eredetűeké. Nem vettem külön figyelembe az igekötőket. Ezek nagyon kevés kivétellel finnugor eredetűek. Ezekkel jóval 70 % fölé emelkedne az eredeti szavak gyakorisága.

Egyébként ha a magyar szókészletnek csak 10 %-a lenne finnugor, az a magyar nyelv hovatarozásán mit sem változtatna, hiszen az alaktani elemek több mint 90 %-ban finnugor eredetűek, s végeredményben ez a döntő. Az angol szókincs túlnyomó többsége latin és újlatin eredetű, de ettől még senki se vonja kétségbe az angol nyelv germán eredetét.

„Sohasem értettem – írja ismét Kunszabó –, miként lehetett meghatározni az őshazát, amikor arra sem írásos, sem néprajzi, régészeti vagy embertani bizonyíték nincsen, csupán nyelvészeti. Például Jankó János voltaképpen három hal nevének és előfordulási helyének azonosítása alapján tette le a voksot valahai Ural-alji tartózkodásunk mellett...”

Irigylésre méltó Kunszabó biztonsága, amellyel a kutatások ismerete nélkül nyilatkozik. A régészetet illetően hadd utaljak Fodor István *Verecke híres útján...* (1975) című, az érdeklődő nagyközönség számára írt könyvére. Az embertani kutatások csak a szakmunkákból ismerhetők meg, de vannak. Az észt Karin Mark ért el jelentős eredményeket ezen a téren. Jankó János a múlt században dolgozott, s idézett megállapítása sohasem játszott említésre méltó szerepet az őshazakutatásban. Kiemelése torzítás.

Kunszabó Ferenc méltatlankodik, hogy Bartók anatóliai népdalgyűjtésének páratlan eredményét, miszerint húsz magyar megfelelést talált, egyetlen magyar áttekintő, elemző munka sem említi. Vikár László barátom szerint, aki Bartók anatóliai gyűjtését sajtó alá rendezte – 1976-ban jelent meg –, Bartók csak három dallamról beszél. De ha húsz lenne is, ez a szám elenyésző a Volga-vidéki csuvas, tatár és baskir párhuzamokhoz képest, nyilván ezért nem szokás Bartók anatóliai példáit idézni. Népzeneink ősi rétegének törökös vonásai évtizedek óta közismert ténynek számítanak. Hajdú Péter *Finnugor népek és nyelvek* című 1962-ben megjelent népszerűsítő könyvében például ezt írja a cseremiszi (mari) – magyar dallamegyezésekről: „A finnugor népek zenéjére az ötfokúság nem jellemző, a mari és a magyar dallamegyezések pedig a pentaton dallamstílus példái, melyek török és belső-ázsiai kapcsolatokra utalnak. Ezek az egyezések tehát mind a két nép népzenejében bizonyára közös gyökereik, de nem az ősi finnugor kultúra tartozéka.” (235–61.)

A kisiskolás énekkönyvekben az ötvenes években vagy talán már előbb is voltak a magyar dalok párhuzamaként csuvas, sőt burját-mongol dalok is. Ki ne emlékezne az *Égő napban vágjunk a nyáron...* kezdetű burját-mongol dalra vagy a *Zúgnak a gépek az öntődében* című csuvas dallamra írt indulóra.

Ezeket csak azért emlegetem föl, mert az az érzésem, hogy Kunszabó Ferenc nem egyszer nyitott kapukat dönget.

Kunszabó a kutatási témakörök leszűkítéséről, a más irányba vezető szálak elvágásáról, tények negligálásáról beszél, *hivatalos* nyelvészetet emleget. Az a finnugor kizárólagosság – amint fentebb már utaltam rá – már a múlt században sem létezett. A török–ugor háborúban a napi sajtó és a hangadó közvélemény általában a török oldalt támogatta (nem a hivatalos irányzatot), de végül az ellentábor vezére, Vámbéry is elismeri, hogy „... vak volna az, aki kétségbe vonná, hogy a magyar nyelv kialakulásának legkezdetén ugor jellegű”.

De lássuk a mai helyzetet, illetve a közelmúltat. A nyelvészet kulcspozícióiban általában nem finnugor nyelvészek voltak. Akadémiánk alelnöke másfél évtizeden keresztül egy világhírű mongolistánk volt, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének igazgatója pedig az 50-es évek elejétől egészen a 70-es évekig egy ugyancsak világhírű turkológus. Egész sor kiváló tanítvány folytatja munkájukat. A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak egy szerény szekciója a finnugor, orientalistáinknak külön társasága van, a Körösi Csoma Társaság. Vaskos idegen nyelvű folyóirat jelenik meg *Acta Orientalia* címmel. Az egyetemen van török, mongol, tibeti stb. szak, s diákok, akik ezeken tanulnak. A csuvasok a szegedi egyetem altajisztikai tanszékével közösen készítik nagy etimológiai szótárakat.

Szándékosan azon a körön belül maradtam, amely a magyar őstörténet szempontjából elsősorban szóba jöhet, de ezt nehézség nélkül lehetne bővíteni.

Magán a finnugrisztikán belül sem látom a kizárólagosság jeleit, a beszűkülést. Tessék csak megnézni a *Magyar szókészlet finnugor elemei* című, az utóbbi másfél évtized során megjelent háromkötetes művet. Hány kitekintés van az egyes szavaknál az indoeurópai, az altaji, a jukagir stb. nyelvek felé.

Vagy vegyünk személyi példát. Szerénytelenség, de magamat említem először. Én, a pesti egyetem finnugor tanszékének vezetője, a kimondottan „hivatalos” nyelvész, az utóbbi másfél évtized számos nyarán és őszen türtem melegeit, port, sarat, hideget, s jártam Vikár László barátommal a csuvas, tatár, baskir falvakat, hogy olyan népdalokat gyűjtsünk tömegével, amelyek ősi zenénk török kapcsolatait támasztják alá. Egy fiatal kollégám könyvet írt a finnugor nyelvek paleoszibériai kapcsolatairól. A példákat hosszan sorolhatnám. Hol itt a beszűkülés?

Tudatában vagyok, hogy a hazai finnugrisztikának vannak adósságai, lemaradásai stb., erről lehet vitatkozni. Én a kizárólagosság, a kincstári jelleg vádját érzem megalapozatlannak és méltánytalannak.

A kérdés felvetésében, a magyarság lépéstévesztéseinek nyomozásában nincs vitám Kunszabó Ferencsel, de szemelt magból álljon a tényanyag, s alaposabban, pontosabban tájékozódva, elfogultság nélkül vizsgálódjunk.